

Megjegyzések Tóth István Árgirus-cikkéhez (Az Árgirus-széphistória szerzőjéről)

KOKAS KÁROLY—SZIJJ FERENC

Tóth István cikkében¹ az Árgirus-széphistória szerzőjét Balassi Bálinttal próbálja azonosítani. Érvelésének legfontosabb és legbővebb része a párhuzamok felsorolására épül, de jelentős szerepet játszanak benne a biografikus és számmisztikai fejtegetések, illetve a titkosírással foglalkozó gondolatok is. Cikkének elolvasása után számos kétely merült fel bennünk okfejtéseivel, módszerével és azok eredményeivel kapcsolatban. E megfontolások készítették bennünket arra, hogy megtegyük észrevételeinket.

Cikke végén Tóth István érveinek „summázatát” huszonöt pontba foglalja, ezekből a pontokból kiindulva vizsgáljuk meg az egyes érvek bizonyító erejét.

1. Életrajzi és keletkezéstörténeti érvek

„1. Balassi Bálint az Árgirus előtt is írt széphistóriát: az *Eurialus és Lucretiát* és a Balassakódex tanúsága szerint meg akarta írni Jephthes históriáját, »*ki még nem kész*«.” — Hogy az *Eurialus és Lucretia* Balassi-mű, azt nem tekinthetjük általánosan elfogadottnak, s a Jephthes-história műfaját illetően is bizonytalanságban vagyunk: Klaniczay Tibor szerint pl. tragédia lett volna.²

„2. A széphistória lehúzott akrosztikhonja az ALBERTUS GERGEINEK részeshatározós nevet adja; a művet tehát Gergeinek írták, ajánlották, s ekként Gergei nem lehet a szerző. (Balassi verseiben másutt is akadunk »lehúzásokra«.)” — Ha a név részeshatározós esetben lenne, akkor a grammatikai szabályoknak megfelelően első tagja *Alberto* alakban szerepelne. Tóth István analógiát próbál találni Balassinál az ilyen lehúzásokra, ami persze nem sikerül, hiszen a Balassi-versek akrosztikhonjaiban nincs -NEK-féle lehúzás, latinos névalakot sem találunk, mint ahogyan férfi nevét sem, a sajátján kívül. A ragok lehúzására nem jó példa a CRISTINÁMÉNT MA. Az N helyén nem állhatott a *ruhában* szó r-je, mert a „mint szép lány” szavak mindenképpen szükségesek a *ruhában* elé.³

„3. Gergei Albertről semmit sem tudunk, holott a széphistóriának különleges szépsége, nagy elterjedtsége, művészi értékei miatt a szerző kiletére is fény derülhetett volna, ha a szerző korában ismert költő lett volna. (Rimay, midőn kora »Pallas-ivadékait« felsorolja, nem említi Gergei Albert nevét.)” — A XVI. században számtalan olyan irodalmi alkotás született (köztük széphistóriák is), amelyeknek elterjedtségük és művészi értékeik ellenére sem ismerjük (vagy csak névről) a szerzőjét.

„4. A szerzőnek az erdélyi népszokásokat ismernie kellett. Balassi többször járt Erdélyben, rokonsága volt ott, a *Komédiát* is az erdélyi asszonyoknak ajánlotta.” — Mind a két megállapítást elfogadhatjuk, a probléma csak az, hogy az ilyen általánosságokat tartalmazó érvek bizonyító ereje nagyon gyenge.

„5. A szerző saját korában nagy műveltségű, az olasz irodalmat kiválóan ismerő költő lehetett csak. Ilyenről Balassin kívül nincs tudomásunk.” — Ez a pont több hibás feltételezést is tartalmaz: a) a szerzőnek nem kellett szükségszerűen kiválóan ismernie az olasz irodalmat, hiszen az eredeti szöveghez

¹ Filológiai Közöny, XXIV (1978), 155–194.

² KLANICZAY TIBOR: *A szerelem költője*. In: *Reneszánsz és barokk*, Bp., 1961, 261.

³ Christina nevére, *Balassi Bálint Összes Művei (BÖM)*, összeállította Eckhardt Sándor. Bp., 1955, I, 77.

sokféleképpen hozzájuthatott,⁴ b) ismerünk olyan verselni tudó embereket, akik az olasz irodalmat Balassinál jobban ismerhették. Megemlíthetnénk pl. Kátay Mihályt, aki olasz iskolázottságú volt⁵, vagy Enyedi Györgyöt, aki „Olaszországban szerzett alapos és sokoldalú humanista műveltséget”⁶ stb.

„6. Az *Árgirus* főrangú szereplői (király–királylány), a környezet (tündérvárak), a kisembereken végrehajtott feudális megtorlások főrangú szerzőre, Balassira engednek következtetni, Gergei legfeljebb ha nemes volt.” — Ez a furcsa okoskodás új irányt adhatna a folklórkutatásnak. Ezek után ugyanis nyilvánvaló, hogy népmeséink, népballadáink zömének szerzőjét a királyi udvarok főurai között kell keresnünk. De nemcsak a józan észnek mond ellent ez a megállapítás, hanem Tóth István egyik korábbi okfejtésének is, ahol Kardos Tibor nyomán Gergeiről mint egy főrangú család tagjáról beszél.⁷

„7. *Gergei Lászlónak*, illetőleg az akrosztikhon másféle olvasata szerint előlépő *Gersei* családnak bensőséges kapcsolatai voltak a Balassiakkal. Valószínűsíthető ezért, hogy Balassi az akrosztikhonos névben — az *Eurialus és Lucretia* széphistóriához hasonlóan — jóbarátja, talán tanítómestere előtt kívánta bemutatni »inventio poetica«-ját.” — Tóth István a *Gergei/Gersei* névre két hipotézist is felállít, de mindkettő csak feltételezéseken alapul, a *Gersei* név esetében pedig a kiindulás is hibás. Nem fogadható el ugyanis az a szövegjavítás, amelyet a „Gyorsasággal siet a király hozzájuk” sorban alkalmaz. A „Siet gyorsasággal” variáció egyetlen szövegforrásban sem szerepel, s a horizontális irányú variánsok⁸ ilyen nagymértékű egyezése szövegromlás esetén eléggé hihetetlen. Ez az állítólagos romlás ellentmond a lectio difficilior textológiai elvnek is: miért változott volna a prozódiailag „helyesebb” szövegrész minden változatban rosszabb variációra?

Tóth István a Kapy Sándorhoz írt Balassi-levélben a *Gersei* nevet fedezi fel. A fotómásolat⁹ megtekintése ezzel szemben Eckhardt olvasatát (Gorsas) igazolja.

„8. A széphistória genezisének kialakítására — bizonyítottan — nagy hatással volt két reneszánsz kori olasz író is: *Volaterranus* és *Fulgosius*. Ezek munkáiból Balassi nemcsak tanult, de később is sokat merített. (Több versében említi *Fulgosius*t és csodatetteit.)” — Ez a „jelentős hatás” koránt sincs bizonyítva. Tóth először *Volaterranus* és az *Árgirus* hattyúját hasonlítja össze: „A hattyút így allegorice a becsületes emberek lelkéhez lehet hasonlítani, mely örömmel várja a halált.» (Idézet *Volaterranustól* — K. K., Sz. F.) Az *Á* »emberi szóval« szoló hattyúja is tudja ezt, és még transfigurációja előtt — talán félelemből is — így könyörög *Árgirus*nak: »*Ne siess királyfi az én halálomra!*«”¹⁰ — Tóth István nem veszi észre, hogy a két idézet ellentmond egymásnak, aztán pár sorral később maga is azt írja, hogy a hattyú-motívumot a népmesékből is meríthette az *Árgirus* szerzője. Ezek után nem ér bennünket meglepetésként, hogy Tóth szerint *Fulgosius* fán függő kacsái is közeli rokonságot mutatnak az *Árgirus* hattyúival. Pedig közös elem a történetekben csak egy van, a fá, s ez kevés a rokonság bizonyításához. Az oltárt körüljáró kacsák, amelyeket ugyancsak *Fulgosius* említ, még távolabb állnak a fára leszálló hattyúktól.

„Más vonatkozásban is jelentkezik *Fulgosius* hatása az *Á*-ban. Művében a széltől lovak fogantatnak, az *Á*-ban a »*lassú szellő*« hatására hattyúk lesznek a fán.” — írja Tóth István. Állításával ellentétben a hattyúk megjelenésekor a szellő csak egy hasonlatban szerepel, a zúgás érzékeltetésére¹¹ azt megelőzően pedig álmhozó szélről van szó.

⁴ Vö: AMADEO DI FRANCESCO: *A pásztorjáték szerepe Balassi Bálint költő fejlődésében*, Bp., 1979, 13: „Balassi találkozása Castelletti pásztorjátékával ezért inkább véletlenszerű lehetett, nem pedig tudatos erőfeszítés, irodalmi tájékozódás gyümölcse.”

⁵ BÖM, I, 252.

⁶ *A magyar irodalom története*, I. Szerk. Klaniczay Tibor. Bp., 1964, 528. A korabeli kiterjedt olasz–magyar kulturális kapcsolatokról l. ugyanezen mű 418. kkt.

⁷ TÓTH: *i. m.*, 157.

⁸ STOLL BÉLA: *Szövegkritikai problémák a magyar irodalomban*. Bp., 1976 (kézirat); UŐ: *Horizontális irányú variánsok*. In: *Régi magyar századok*. Bp., 1973, 14–15.

⁹ BÖM, I, 368. lap után.

¹⁰ TÓTH: *i. m.*, 160.

¹¹ „Mint egy lassú szellő, olyan zúgást halla,
Szép hat fehér hattyú a fára leszálla. . .”

Egyébként még a Volaterranus- vagy Fulgosius-hatás sem tenné kizárólagossá Balassi szerzőségét. Ezeket a műveket nagyon sokan ismerték. Kovács Sándor Iván Volaterranus enciklopédiájának elterjedtségéről hoz adatokat.^{1 2}

Tóth István érvelési arzenáljába beletartozik azoknak a verseknek az idézése is, amelyeket a régi kiadások tévesen Balassinak tulajdonítottak (Jó illat mezőkben. . . , Nincsen ez világon. . . , Zöld erdő harmatát. . .).

Summázatában Tóth idézi Rimayt, azt bizonyítandó, hogy Balassi ismert művein kívül „Írt sokkal többet is. . .”. Ha elolvassuk Rimay szövegét, kiderül, hogy az „Írt sokkal többet is ditsirettel mind az keet Attiafi felől. . .”^{1 3} szavak a két Balassiról dicsőítő verset író Balog Jánosra vonatkoznak. Ráday Gedeon, akinek szavaival Rimay megjegyzését próbálja Tóth erősíteni, említett művében Balassinak olyan szerelmes verseiről beszél, amelyek tulajdonában voltak, de elvesztek. Széphistóriáról nem tesz említést.^{1 4}

II. Párhuzamokon alapuló érvek

„9. Az *Árgirus* szereplőinek nevei a más Balassi-művekben szokásos módon keletkeztek.” – Az *Árgirus* nevei mai alakjukat feltehetően már a magyar átdolgozás előtt felvették. Miért választotta volna ki a magyar szerző éppen Medeát és Acteont a görög mitológiából, ha a szereplőknek semmi közük a nevekhez fűződő hagyományokhoz? Sokkal hihetőbb Kardos Tibor etimológiája.^{1 5}

„10. A széphistória *Árgirus*-portréja Balassi egyéniségével összehangzó. A belső tulajdonságok is öreá vallanak. A cselekmény az atyjával és vele történeteket tükrözi, míg a széphistória kővárjai a költő líptóújvári kővárépítésének emlékét idézik. Az árgirusi környezetrajz egyes vonatkozásai a Balassi-versekből hűen rekonstruálhatók.” – *Árgirus* és Balassi alakjának összehasonlításakor Tóth István furcsa módszert használ: Gerézdi Rabánnak a Balassi-festmény alapján készült jellemzéséből választ ki részleteket, s a költő így kapott (háromszori közvetítésen átment) portréját összeveti az *Árgirus* hőisével. S mivel így módon „szó szerinti egyezéseket” sikerül kimutatnia, ezt Balassi szerzősége bizonyítékának tekinti. Az összehasonlításban a különbségeket vagy meg sem említi^{1 6}, vagy pedig az *Árgirus* szövegére hivatkozva kijavítja Gerézdi leírását.^{1 7}

Amint már Varjas Béla is hangsúlyozta a Kardos-könyv recenziójában,^{1 8} az *Árgirus* két főhőisének leírása egy általánosan használt sablonnak felel meg. A főszereplőket ugyanolyan szavakkal jellemzi széphistóriánk majd mindegyike:

Árgirus, I, 27: „Tekintetes ifjú az *Árgirus* vala,
Nagy ékes beszédű, szép természetű vala,
Szép ékes erkölccsel felruházva vala,
Miért az országban neki híre vala.”^{1 9}

^{1 2} „Volaterranus enciklopédiája még nem literátus embereinknek is kedvelt olvasmánya lehetett. Szerepel pl. Pernesizth Györgynek, Nádasy Ferenc sárvári tiszttartójának 1560-ban készült . . . könyvjegyzékében. . . Skaricza Máté Volaterranus alapján értékeli Janus Pannoniust.” KOVÁCS SÁNDOR [IVÁN]: *Az európai humanista hagyomány szerepe Szepsi Csombor Márton írói fejlődésében. Csombor és Bonifacio*. Filológiai Közöny, VI (1960), 75.

^{1 3} RIMAY JÁNOS *Összes Művei*. Összeállította Eckhardt Sándor. Bp., 1955, 47.

^{1 4} Ráday Gedeont idézi Szilády Áron: *Gyarmathy Balassa Bálint költeményei*, Bp., 1879, XLIX.

^{1 5} KARDOS TIBOR: *Az Árgirus-széphistória*. Bp., 1967, 101–109.

^{1 6} „Fekete, törökös bajusz alatt az alsó ajak kissé duzzadt, érzéki.” GERÉZDI RABÁN: *Janus Pannoniustól Balassi Bálintig*. Bp., 1968, 506.

^{1 7} „Gerézdi szerint Balassi alakja »középtermetűnél valamivel magasabb«. Ha a festményt nézzük, inkább az árgirusi leírást tartjuk hitelesebbnek: »nem fölötte karcsú, középember vala.«” TÓTH: *i. m.*, 164.

^{1 8} *Helikon*, XVI (1970), 268.

^{1 9} Mindegyik *Árgirus*-idézetünk az egyetemi szöveggyűjteményben (*Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalomból*, I, Bp., 1963) közölt szövegből való.

Enyedi György: *Gisquardus és Gismunda:*

„Tancredusnak udvarában egy ifjú,
Lakik vala Gisquardus, szép termetű,
Jó erkölcsű, jámbor, ékes beszédű,
Minden dolgaiban oly jó víg kedvű.”²⁰

Tóth István megfelelteti az *Árgirus* cselekményeinek egyes mozzanatait a Balassi-életrajz néhány epizódjával. Természetesen nagyon könnyű dolga van, hiszen a cselekmény tág teret enged az ilyen belemagyarázásoknak, ami nem feltétlenül jelenti azt, hogy a műnek valamilyen köze lenne konkrét biográfiai vagy társadalmi eseményekhez.²¹

A környezetrajzot vizsgálva Tóth megintcsak Balassi életrajzi adataival érvel, azt állítván, hogy a „kövár” azért került a szövegbe, mert az Balassi eszményképe volt. Hadd hívjuk fel a figyelmét az *Árgirus* ötödik versszakára:

Régi rakott kerte a királynak vala,
Mely szép termő fákkal ékesítve vala,
Drága szép folyóvíz kertében foly vala,
Mellyel szép *kőkerte* ékesítve vala.

Ezek a sorok elárulják, hogy itt olyan kertről van szó, amely köré valamikor régebben kőből való falat raktak. Nyilván ugyanez vonatkozik a várra is. Ez azért érdekes, mert sem a Változó Hely kertjének, sem a harmadik rész kertjének, ill. várának leírásában nem szerepel a „kő-” előtag vagy a „régii rakott”-ra hasonlító jelzős szerkezet. Ezt csak úgy lehet értelmezni, hogy az utóbbiak nem földi ember által rakott építmények. A „kő”- megjelölésnek tehát a műben pontosan körülhatárolható funkciója van, a földi környezetet jellemzi.²²

Ami magát a kertet illeti, idéznénk egy részletet *Leucippe és Clitophon* széphistóriájából:

Sok jószagú virág az Rétön vala,
Közte pedig nagy sok plántált fa vala,
Ezeknek oly szép sűrűsége vala,
Egyik ága az mást be földi vala.
Ez mellett fák alatt szép árnyék teccik
Napnak fényessége köztök tündöklök
Sok fa sűrű levelekkel zöldellik,
Kin Képiró mestersége meg teccik.
Szép kő fallal az Rétöt kerítette
Az fák allját füvekkel be ültette
Rosát, Mirthust Ivoliát helyeztette,
Sok nagy szegű táblákban ezt szerzette.
Sintén az közepin szép víz fut vala
Ki magától a földből fakad vala
Annak pedig ím ilyen haszna vala,
Füvek fák véle öltöztetnek vala.²³

Nem kell külön-külön ismertetnünk az azonos motívumokat, az *Árgirus* és a *Leucippe*-széphistória kertje részleteiben és hangulatában is megegyezik. Pedig ez a kertleírás az eredeti latin szöveg fordítása,

²⁰ RMKT, VIII, 225; l. még: TORKOS JÁNOS: *História az Absolonról*, RMKT, VII, 54.

²¹ Az irodalom és az életrajz viszonyáról I. WELLEK–WARREN: *Az irodalom elmélete*. Bp., 1972, 106–114.

²² A tündéri környezet leírásában mindig van valami többlet. Pl. a „drága” jelzőt, amely csak hatszor szerepel a széphistóriában, s egy kivétellel csak az *Árgirus* számára legkedvesebb dolgokhoz kapcsolódik, a tündér kertek (ill. tündérvár) leírásában mindig megtaláljuk.

²³ *Leucippe és Clitophon széphistóriája*. Kiadta Dézsi Lajos. Bp., 1906, 2.

s tulajdonképpen egy festmény megelevenítése. Ez azt bizonyítja, hogy az ilyen kertleírások akkoriban kedvelt témák voltak.

„11. Balassi felhasználta nevelőjének, Bornemisza Péternek atyja várában írt művét a tündérváros leírásában.” – Az *Árgirus* kertjei legalább oly mértékben hasonlítanak Bornemisza művének forrására, János Jelenéseinek 21–22. részére is. Azt sem szabad elfelejtenünk, hogy a *Cantio Szent János látásáról* 1570–73-ban megjelent, és az *Isten városáról, az menyországról* c. művét is kiadta Bornemisza az énekeskönyvében, 1582-ben, tehát ezeket bárki ismerhette.

„12. A tündérlány külső leírásának színes rajzát szinte szó szerinti egyezések formájában megtaláljuk Balassi lírájában, az *Eurialus és Lucretiában* vagy a *Szép magyar komédiában*.” – Hogy a női szépség rajzának kifejezései mennyire megegyeznek a széphistóriákban, arra csak egy-két példa:

Árgirus, I, 50–51: „Aranyszínű haja földig terjedt vala,
Éjszaki időn is ugyan fénylik vala,
Nyoszolya nagy részét árnyékával tartja,
Fénylik gyenge testén testszínű ruhája.

Termete szép karcsú, magas állapotja,
Fejér az ő teste, mint hattyúnak tolla,
Istenasszony módra termett ábrázatja,
Gyenge, ékes lassú zengedező szava.”

Valkai András: „Ékes termete szép vala asszonyinak,
sokan csodálkoznak szépségén annak,
tökéletes vala jámborsága annak,
jó hírek nevek asszonyhoz valónak.”^{2 4}

Lévai Névtelen: „Gyenge teste, termeti Ilonának,
Szép két szeme fekete az asszonyinak,
Szemöldöke fekete homlokának,
Orcája kerekded, pirosak vadnak.”

„Füle kicsiny és szép kerekded vala,
...
Felmént homloka nagy szép ékes vala.”

„Szája kicsin, ajaka piros vala,
Kesken dereka középszőrű vala,
Aranyszínű szép hosszú haja vala,
Magassága középszőrű vala.”^{2 5}

Leucippe és Clitophon széphistóriája:

„Övig vékony ruha ő rajta vala,
Teste fejtér, Bársony berhége vala.
Övéhez ruháját foglalta vala,
Inge lobog és fején ékessége,
Szép testének tündöklék fejérsége. . .”^{2 6}

^{2 4} *Bánk bánnak históriája*. Kiadta Ballai Károly. Bp., 1930, 33.

^{2 5} *Páris és Ilona*. RMKT, VIII, 139.

^{2 6} *I. m.*, 18–19.

Klaniczay nyomán Tóth István a szerzőség bizonyítékaként hozza az *Amatorium carmen* c. Balassi-vers és az *Árgirus*-ban található hasonló részek összevetését. Ezzel szemben nyomós ellenérv Szaudernek Kardos Tibor *Árgirus*-monográfiájához fűzött megjegyzése, miszerint a Margaréta-jelenetet a három *Árgirus*-beli szövegrész sem magyarázza annyira, mint a híres Boccaccio-emlék: Teseida II. éneke (Emilia kertjelenete).²⁷ Amit Kardos, majd Tóth több helyről válogat össze, az itt egy helyen van meg.

„13. Az *Árgirus* témája és mondanivalója: az ármány következtében elvesztett boldogságnak sok nehézség útján való visszaszerzése és megtartása nem más, mint Balassinak Losonczy Annához fűződő szerelmi sóvárgása, majd a beteljesült szerelem ragyogó szépségű élményrajza.” – Miért csak Balassival hozható összefüggésbe ez a téma és mondanivaló? Talán nem volt más magyar és külföldi szép-törtétiaknak is ugyanez a témája?

Tóth Klaniczayt hívja segítségül, aki a Júlia-ciklus és az *Árgirus* hasonló koncepcióját fejtegette. Tóth idézi tőle az ő álláspontját erősítő mondatait, de nem vesz tudomást azokról a megállapításokról, amelyek a két „megoldás” különbözőségét hangsúlyozzák.²⁸ A későbbiekben ugyan idézi Klaniczay Tibornak a főúri és népi megfogalmazásról szóló mondatát, de alaposan félreérti, s erre hivatkozva az *Árgirus* könnyedebb nyelvezetéről beszél.

„14. Az *Árgirus* és az *Eurialus* és *Lucretia* összevetése számtalan szövegegyezéssel igazolja, hogy a szerelmi élmény kibontásában, a beteljesülés vérbő leírásában az *Eurialus* és *Lucretia* mintául szolgált az *Árgirus* megírásához.” – A többi széptörtéttel való összevetés azt igazolja, hogy nemcsak az *Eurialus* és *Lucretia* szolgálhatott mintául az *Árgirus*hoz. Nemcsak *Árgirus* és *Eurialus* „türelmetlen” a szerelem beteljesülését kívánva, hanem pl. a Lévai Névtelen Párisa is (RMKT, VIII, 147), s Ilona a „képmutatásképpen történt tusakodás” után a tündéréhez hasonló szavakkal tudatja beleegyezését.²⁹

A „szerelmi élmény” leírása sem csak az *Árgirusra* és az *Eurialus* és *Lucretiára* jellemző. Az *Effectus amoris* c. széptörtéti-töredékben ilyen részletet találunk:

Egyik az másiknak ölében elaluvék,
Vénus Isten asszonnak áldozának,
Kertbeli szép rózsákat szagatának.

Odatis kertében két fejr alma,
Kerte felett esmét két piros alma,
Drágalátos vala Vénus illatja,
Ezeket őrzötte meg is tartotta,

Mostan Zariadresnak ajánlotta,
Sőt ő magával is szabaddá hatta,
Mert vele eljöttét ezért nem szánta,
Szép voltáért Zariadrest kívánta.

²⁷ Irodalomtörténeti Közlemények, LXXII (1968), 96.

²⁸ KLANICZAY TIBOR: *i. m.*, 259. Véleményünk szerint a két koncepció még olyan mértékben sem hasonlít egymásra, mint azt Klaniczay véli. Nem mernénk minden óvatosság nélkül azt kijelenteni, hogy „a ciklus Balassija és a história *Árgirusa* egyaránt a mitikus régiókból érkezett és oda visszatért kedvest keresi; mindkettejük sorsa az örökre rabulejtő, megigéző földön túli nő utáni bujdosás.” (*i. m.*, 258.) Júlia istenasszonyként való megjelenése mögött mindig érezzük a kézzelfogható távolságban levő földi szépséget. *Credulus* és Júlia nem ármány következtében elszakított és egymást reménytelenül kereső szerelmeseik. *Credulus* hangulata aszerint változik, hogy Júlia „rámosolyodék-e” vagy „haraggal áll-e hozzá”. Ő sohasem bujdosik Júlia *után*, legfeljebb a szerelem *elől*, s ilyenkor rendszerint a halált keresi, mert az a szerelem és a szenvedések végét jelenti számára.

²⁹ L. még: ENYEDI GYÖRGY: *i. m.*, 230; HUSZTI PÉTER: *Aeneis*, in: *Balassi Bálint és a 16. század költői*, szerk. Varjas Béla, Bp., 1979, II, 664; SZAKMÁRI FABRICIUS ISTVÁN: *De amatoris* . . . , RMKT, VIII, 326.

Zariadres ám az két fejr almát,
Fogdosni kezde neki mint sajájtját,
Csókolni és harapni az pirossát,
Illyen jókkal tölté el az éacát.³⁰

„15. Mivel indokolható, hogy az *Árgirus* »homályos beszédé«-nek megoldása az *Eurialus és Lucretiában* fedezhető fel?” – Tóth István elég homályosan adja tudtunkra, hogy a „homályos beszéd” értelme miért éppen az *Eurialus és Lucretiában* található meg. Az általa idézett rész ugyanis csak annyiban mutat rokonságot az *Árgirus* kérdéses helyével, hogy a „kisebb” és „nagyobb” szó mindkettőben szerepel. Amikor a tündérlány azt üzeni *Árgirusnak*, hogy:

A kisebbik szegről vegye le szablyáját,
A nagyobbik szegre tegye az ő kardját,

akkor üzenetében csupán bosszúállásra való felszólítást rejt el, nem pedig valamilyen morális tanulságot, amely ráadásul nem is hozható kapcsolatba az *Árgirus*szal.

„16. Az *Árgirus* és a *Szép magyar komédia* mesecselekménye, szinte egyező stílusa, népiessége – a műfaji különbség ellenére is – rendkívüli rokonságot árul el.” – Miért lenne a *Szép magyar komédiának* mesecselekménye, miért egyezne meg a stílusa az *Árgirus*éval, és mi jöghozható kapcsolatba a két mű „népiessége”? Erre Tóth Istvántól nem kapunk választ.

„17. Az Annához írt versek verstani közelsége, rím��ögegyezései, a sormetsző hatosok egymással való rímélése stb. nemcsak a szerzőazonosság mellett érvelnek, hanem azt is igazolják, hogy az *Árgirus* verstani helyét a fejlettebb Anna-versek között kell keresni.”

„21. Az *Árgirus*ban ugyanúgy érvényesül Balassi Bálint sokszínű verselési jellegzetessége, mint más verseiben:

- a) a *vala* és a *volna* végrímekkel gyakran rímelenek a középrímek;
- b) az alliterációk alkalmazásában és a rímeltetési módszerben teljes egyezés állapítható meg;
- c) a sormetsző hatosok egymással rímelenek 95%-ban;³¹
- d) a versmondattani jelenségek is teljes azonosságot mutatnak.”

A verstani jellegzetességeket vizsgálva Tóth István nagy figyelmet szentel az általa „verssorfő-alliteráció”-nak nevezett eddig teljesen ismeretlen jelenségnek. A fogalom bevezetésekor magára Balassira hivatkozik, csakhogy az a mondat, amelyet a *Szép magyar komédia* ajánlásából idéz („... az versek fejében mehessenek ki az hasomló bötűk”), a sorvégi rímekre vonatkozik.³²

³⁰ Magyar Könyvszemle, XXVIII (1914), 341–342. A „Vénus játéka” kifejezés is megtalálható itt (vö: *Árgirus*, I, 59): 342.

³¹ Tóth István ilyen jellegű adatai rendkívül nehezen lennének ellenőrizhetők, mert az egyes verstani kategóriákat következetlenül használja. 95% még a rím fogalmának ilyen nagyfokú kiterjesztése esetén is túlzás.

³² KLANICZAY TIBOR szerint ez a sor az akrosztikhonra vonatkozik (*Szöveggyűjtemény*, id. kiad. 846). Varjas Béla véleménye szerint (melynek közléséért köszönetet mondunk) a „fejében” itt „ért, -ként, miatt, gyanánt” értelemben szerepel, s a „hasomló bötűk” a sorvégi rímet jelentik. Mi nem zárjuk ki annak lehetőségét, hogy a „versek feje” Balassinál (a ’fő’, ’fontos rész’ jelentéshez kapcsolódva) a sorok utolsó betűit is jelentheti. Ebben az értelemben használja a költő az *Ó magas kősziklák*... kezdetű éneke utolsó sorában is: „Kérdezkedésre verseim fejébe Echótul ily választ vök.” Ezt támasztja alá az Echós éneknek a Fanchali Jób-kódekből levő szövegvariánsa is: „Verseim végiben kérdezkedésimre Ekhótul ily választ vék.” *Balassi Bálint összes versei és Szép magyar comoediája*. Szerkesztette és a szöveget gondozta Varjas Béla. Budapest, 1981, 321.

Tóth a szigorú tudományosság jegyében közli az ún. „versorrfő-alliterációs rímelhelyezések” százalékos összevetésének táblázatát. A Balassi-verseket, az *Árgirus*t és az *Eurialius és Lucretiát* vizsgálta:

„Versorrfő-alliterációs rímelhelyezések”	Versek	Árgirus	Eurialus és Lucretia
a a	56,6	54,7	46,1
a a a	7,4	10,2	10,5
a b x b ³³	25,5	22,6	32,5
a b a b	2,9	2,9	2,2
a a x a	4,8	2,9	5,0
a b b a	1,6	2,9	3,8

A szigorú tudományosság megőrzése érdekében kibővítettük a táblázatot:

„Versorrfő-alliterációs rímelhelyezések”	Aeneis	Ajax és Ulisses	Rustan	Lévai Névtelen	Telamon
a a	62,10	59,25	55,00	62,63	57,50
a a a	6,31	11,11	10,00	2,19	22,50
a b x b ³⁴	18,94	29,62	22,50	26,37	20,00
a b a b	5,26	–	2,50	3,29	7,50
a a x a	4,21	–	6,25	1,09	5,00
a b b a	3,15	–	3,75	4,39	7,50

Különösebb magyarázat nélkül belátható, hogy az a jelenség, amelyet Tóth vizsgál, nem is létezik, csupán statisztikai törvényszerűségről van szó. Ugyanez elmondható természetesen a „páros rímek betűtípusairól” és a „versorrfő-alliterációk betűiről” közölt táblázatokról is.

Tóth István „megkapó” rím��őgyezéseket fedez fel,³⁵ mint pl. a *Morgai Kata nevére c.* Balassi-versben szereplő *tudom-látom* egyezését az *Árgirus*ban ugyanígy fellelhető ríműszavakkal. Ezt megtaláljuk a Lévai Névtelennél és Enyedinel is.³⁶

A sormetsző hatosok egymással való rímélése nemcsak Balassira jellemző a XVI. század irodalmában, legalább Szkhárosi Horvát András óta élnek vele. Az egyéb verstani jelenségek között felsorolt „belsőrímhangozó-azonosságok” szintén a statisztikai törvényszerűségekhez tartoznak, hiszen más művekben ugyanilyen gyakorisággal fordulnak elő.

„18. Az *Árgirus*ban és a Balassi-versekben az *Ómagyar Mária-siralom* verselési módja és szó-készletének nyomai figyelhetők meg.” – Tóth István é megállapítása csak azt bizonyítja, hogy milyen tágan értelmezi ő az „egyezéseket”. Ilyen módon számtalan magyar vers hasonlít az *Árgirus*ra, ill. a Balassi-versekre.

„19. Nyelvi tények tömege (mondatszerkesztési módok, igés szerkezetek, eufémizmus, egyező főnevek és jelzős szerkezetek stb.) és a stíluseszközök hasonló használata a szerzőazonosság mellett törnek lándzsát.” – A nyelvi tények párhuzamba állításának legfeljebb akkor van szerepe, ha azok csak az illető költőre jellemzőek. Tóth „stilisztikai egyezéseit”, „nyelvi hasonlóságait” azonban a szép törtérikben gyakran használták:

³³ Ez a rímképletjelölés alighanem téves.

³⁴ A mi adataink az *xaxa* képletre vonatkoznak.

³⁵ TÓTH: *i. m.*, 183.

³⁶ LÉVAI NÉVTELEN: *i. m.*, 153; ENYEDI: *i. m.*, 239.

Életét nem szánja, magát halni adá

(*Árgirus*, I, 172),

Lévai Névtelen: *i. m.*, 142; 143; Enyedi: *i. m.*, 240; *Telamon históriája*, Bp., 1922, 14; Valkai: *i. m.*, 35; Torkos: *i. m.*, 53; Hunyadi Ferenc: *Trója megszállásáról*, RMKT, VIII, 102, stb.

Nálad nélkül higgyed, nem leszen életem

(*Árgirus*, I, 55),

Huszt: *i. m.*, 637; Enyedi: *i. m.*, 249, stb. A „vén atyám” kifejezés: Huszt: *i. m.*, 655; *Rustan császár históriája*, *i. m.*, 60, stb.

Ez világból leszen kimúlásom

Huszt: *i. m.*, 670; *Rustan*, 59; Hunyadi: *i. m.*, 77.

Légy te egészségben, én édes szerelmem

Leucippe és Clitophon, MKSz, 1964, 359; Ráskai Gáspár: *Egy szép história. . .*, RMKT, VI, 54.

Jobb holtom, hogysemmint éltem ily nagy búban

Telamon, 16; Ráskai: *i. m.* 60.

„Örömben szerzének gazdag lakodalmat”

Huszt: *i. m.*, 678; *Rustan*, 68. A szereplők testi fáradtságához: Göröcsöni Ambrus: *Mátyás király históriája Bécs megvételeig*, in: *Balassi Bálint és a 16. század költői*, id. kiad. II, 9; Csáktornyai Mátyás: *Erős Ajax és bölcs Ulisses*. ItK, 1915, 79; Lévai Névtelen: *i. m.*, 144.

Nem kisebbül az én emberségem

Lévai Névtelen: *i. m.*, 159; *Telamon*, 10. A „meghalással kapcsolatosan használt eufemisztikus igés szerkezetek”: *Telamon*, 10, 13, 14; Valkai: *i. m.*, 34, 36; Torkos: *i. m.*, 53; Enyedi: *i. m.*, 244; stb. stb.

Szépségében álmélkodik vala

Rustan, 73, *Apollonius császár hist.*, Bp., 1912, 66.

ifjú felgerjedvén

Lévai Névtelen: *i. m.*, 137, 140, 141; Enyedi: *i. m.*, 227; Huszt: *i. m.*, 661. Birtokos személyraggal ellátott igeneves szerkezetek: *Leucippe és Clitophon*, MKSz, 1970, 385; Huszt: *i. m.*, 636, 637; Csáktornyai: *i. m.*, 76. A *nám*, ill. *lám* szóra mindenhol „számos példa akad”, az *ugyan* szóval történő mondatkezdésre szintén. A „szállásra menni” kifejezést sem csak Balassi használta, pl. a *Fortunátus-széphistória* és az *Aeneis* tele van vele.

Zeng piaca széllal

Huszt: *i. m.*, 677. („Minden vigassággal piac zeng vala” – ez a kifejezés közelebb áll az *Árgirus*éhoz, mint a *Szép magyar komédiáé*: „zengenek széllal”)

keserves jajszókkal

sok könnyhullatással

Huszti: *i. m.*, 641; *Apollonius*, 66, 68; *Rustan*, 55. Az *úrfi* és *magzat* szavak gyakoriságáról meg lehet győződni pl. az *Aeneis*, az *Apollonius*- és *Rustan*-széphistóriák elolvasásával. A „megkapó jelzős szintobzódáshoz”: *Effectus amoris*, 341; *Leucippe és Clitophon*, Dézsi-kiadás, 3. „Holt-eleven”: Csáktornyai: *i. m.*, 79; „gonosz” mint jelző: Huszti: *i. m.*, 653, 636; „havasok”: Huszti: *i. m.*, 644; „nagy sok ideiglen”, ill. „nem sok idő múlva”: Huszti: *i. m.*, 644; Hunyadi: *i. m.*, 51; Csáktornyai: *i. m.*, 84; „mindjárt”: *Effectus amoris*, MKSz, 1914, 341; Hunyadi: *i. m.*, 96; „képpen”: Huszti: „vakmerő-képpen”, „csudaképpen” stb., *Leucippe és Clitophon*: „sokképpen”, „rabképpen” stb. stb.

Az *Árgirus*ból kiragadott szavakhoz vég nélkül lehetne sorolni a párhuzamokat a korabeli széphistóriákból. Ezeknek a köznyelvi szavaknak nincs semmi bizonyító erejük. A stilisztikai adatok közül, amelyeket Tóth István kiemel, a hasonlatok, a szó- és mondatismétlések, a figura etymologica meglete szintén nem érv a szerzőség kérdésében.

Nem mérvadóak azok a statisztikai adatok sem, amelyeket Tóth a *szép* jelzők megszámlálásával nyer. Közli az *Árgirus*ban levő *szépek* számát (110), s kijelenti, hogy „nem marad el messze tőle az Szmk 55 *szép* jelzője. A lírai versalkotásokban 237 jelzős szerkezetben szerepel a *szép* szó.”³⁷ Arról azonban megfeledekzik, hogy a számokat a sorok számához viszonyítsa, pedig így egészen eltérő képet kapunk. Az *Árgirus* 972 sorában 110 db *szép* fordul elő, míg pl. a Balassi-kritikai kiadás első 1040 sorában csak 42. Vagyis minden 25 sorra jut egy. Az *Árgirus*ban 9 soronként találunk *szépet*, a *Leucippe és Clitophon*ban 10 soronként, a Lévai Névtelen históriájában 13 soronként. Ha már statisztikával dolgozunk, tegyük eleget bizonyos elemi aritmetikai szabályoknak.

„20. A Balassi-versek, az *Eurialus és Lucretia* és a *Szép magyar komédia* népi ihletésű hangvétele ugyanazt a népnyelvi zamatot árasztják [sic!], mint az *Árgirus*” – Ez a mondat indokolatlan általánosítást tartalmaz. Nincs tisztázva előttünk, mit ért Tóth István „népi ihletésen”, és mit „népnyelvi zamaton”. Ha valami fajta „népiességet”, akkor hivatkoznunk kell Stoll Bélára, aki pontosan ebből a szempontból vont határt a Balassi-versek és az *Árgirus* között.³⁸

„22. Az *Árgirus* eredeti nótája két Balassi-versben azonos.” – Tóth szerint az „Oly búval, bánattal az Aeneas király” nótajelzés az *Árgirus* éléről került az *Aeneis* III. részébe, és Balassi is az *Árgirus* nyomán választotta két versének nótajelzéséül. Azt már nem sikerül megtudnunk, hogy az *Árgirus* szerzője honnan vette a sort. A nótajelzések általában valamilyen korábbi énekre hivatkoznak. Tehát ha az „Oly búval . . .” nótajelzés szerzői (és Tóth szerint az), akkor kellett hogy legyen egy ilyen sorral kezdődő ének, amely ismert-lehetett az *Árgirus* szerzője előtt. Azt a lehetőséget már Dézsi is felvetette, hogy a nótajelzés egy rövidített *Aeneis*-változat elejéről származik.³⁹ Hogy Huszti históriájának voltak rövidített változatai, arra bizonyították az a Széll Farkas által ismertetett kolligátum, amelyben a história Trója bevétele után kezdődik.⁴⁰ Az eredeti históriában az „Oly búval . . .” sor éppen egy új cselekményegység kezdetén van, egy hosszabb moralizáló rész után és a széphistóriák olvasóit igazán érdeklő esemény, a szerelmesek egymásra találása előtt. Így hát nagyon alkalmas volt arra, hogy egy rövidített változat vagy egy variáns kezdősora legyen.⁴¹ Balassinál az „Oly búval . . .”

³⁷ *i. m.*, 178.

³⁸ *A magyar irodalom története*, I. Bp., 1964, 533.

³⁹ *Balassa Bálint minden munkái*, Bp., (1923), II, 668.

⁴⁰ SZÉLL FARKAS: *Egy XVI. századi kódex históriás énekei*. Bp., 1884, 59.

⁴¹ Az *Árgirus*ban számos utalást találunk az *Aeneis*re, pl.: „Juno, Pallas, Vénus, Didó és Minerva. . .” Az első három név a Páris előtt vetélkedő istennőkkel azonos, Dido neve egyértelmű utalás. (Pallast és Minervát Huszti is megkülönbözteti.) Aeneas bujdosásának tája az *Árgirus*ban is megtalálható (havasok, kősziklák, barlangok). A félszemű óriás talán Huszti fordítása nyomán került az *Árgirus*ba (HUSZTI: *i. m.*, 646). Az istenasszonyhoz való hasonlítás is szerepel az *Aeneis*ben (653–654., kb. hasonló a situáció mint az *Árgirus* II. részében). Ezek után az is lehetséges, hogy Gergei követi Huszti az „olasz” szónak a szokásostól eltérő használatában. Huszti ugyanis a „latin” helyett mindig ezt a szót használja (pl. *i. m.*, 617, 641 stb.).

nótajelzések a bártfai kiadás szerkesztőjétől származnak, ezt Horváth Iván meggyőzően bizonyította.⁴²

„24. Az *Árgirus*ban csak Venus-asszony szerepel, Balassi kezdeti verseiben szintűgy. (Cupido a Júlia-ciklus kedvelt alakja.)” – Ha egy szerelmi históriában Venust emlegetik, az nem csodálnivaló. Az *Árgirus*ban különben Juno és Pallas istennőkre is történik hivatkozás, és már a fiatal Balassinál is találkozunk Dianával, Minervával.

III. Számmisztika és titkosírás

„23. Balassi számmisztikája nagyszerűen érvényesül az *Árgirus*ban.” – A számmisztikai fejtegetések komolyságáról és bizonyító erejéről híven tanuskodik a következő idézet: „Nem szabad azonban megfélekednünk a 7 hatyúról sem, amelyeknek »hata elszalada«. *Mintha a Balassi-sor szaladna élénk 6-os és 7-es szótagszámaival!*”⁴³ (Kiemelés tőlünk – K. K., Sz. F.)

Tóth elosztja az *Árgirus* sorainak számát 3-mal, s ezáltal megkapja a versszakok számának (243) „kombinációs adatát” (324). Aztán kivonja egymásból a két számot, és így a 81-et, ezt a „rejtélyes számot” kapja, amely szerinte az *Árgirus* keletkezési ideje. Szerintünk ugyanennyi joggal 1567-re is keltezhetnénk, csak össze kell adnunk a két számot: $243 + 324 = 567$ (Persze elfogadható érvünk ennek alátámasztására ugyanúgy nincs, mint neki.) Ez a módszer hasznos eszköz lehet a jövőben a filológusok kezében, hiszen pl. máris ismertnek tekinthető a *Leucippe és Clitophon* keletkezési ideje: teljes strófák száma(36), plusz a sorok száma 3-mal osztva ($144 : 3 = 48$), tehát $36 + 48 = 84$ (1584).

„25. A titkosírással záróstrófákban Balassi Bálint 400 év múltával is közvetlen módon bizonyítja szerzőségét.”

Tóth először Balassi néhány más „titkosírással” üzenetét fejti meg. A Krusith Ilona nevére írt vers „titkos értelmű záradékában” a következő akrosztikhont leli: BTG XU BBI. Tóth feloldása: Betegen Újváron Balassi Bálint Ilonának. Ez a megfejtés több szempontból is hibás: az eredeti szövegben az NHS KA NNV betűk állnak, vagyis az átírás szerint az X után nem U áll, hanem M. (Vagyis nem lehetne szó Újvárról.) A „betegen”-hez pedig egy N-re volna szükség.

Az *Ó, én Istenem ím mi történék. . .* kezdetű vers zárórészének akrosztikhonolvasata még egy Tóth-féle logikával sem fogadható el. Az utolsó hat verssorfő: TAIEÉT. Hogy lesz ebből „Taníts engemet”?

A *Júlia szózatját, kerek ábrázatját. . .* kezdetű versben Tóth az MA PA BB (manu propria Balassi Bálint jelentésű) lehúzott akrosztikhont véli felfedezni, de nem magyarázza meg, mit keres egy versben ez a Balassi által ilyen formában még leveleiben sem használt rövidítés. (Balassi levelezésében az mp. és mpr. rövidítéseket használja.)

Balassinak összesen négy levelében fordul elő titkosírással szöveg (és mindig magyar szöveg!), ebből hármat Balassi Andrásnak küldött, egyet Kapy Sándornak. Titkosírási módszerét nem sokan ismerhették, ezért volt titkos. Ha a költő e *titkosírás segítségével, latinul, rövidítésekben* küldött volna szerelmi üzenetet, ezt a címzett csak utólagos magyarázatokkal érthette volna meg – akkor meg mi értelme az üzenetnek? Az is felettébb furcsa, hogy ezekben a titkos szövegekben a latin és a magyar nyelv egy mondaton belül is tetszés szerint váltakozhat, pl. Beteg(en) ex Újvár Balassi Bálint Ilonának stb. A betűk kiválogatása is önkényes, amelyik „nem hordoz értelmet”, azt Tóth egyszerűen kihagyja. Mint pl. az *Árgirus* esetében, ahol az I. rész utolsó három strófája a következő sorkezdő betűket tartalmazza:

N Ö G K N S K J A I A S
Átírva: B C S X B G X U ; . . .

⁴²HORVÁTH IVÁN: *A Balassi-sor számmisztikai értelmezéséhez*. Irodalomtörténeti Közlemények, LXXIV (1970), 676.

⁴³TÓTH: *i. m.*, 185.

Tóth szerint csak a B(alassi) B(álint) G(yarmati) (e)X Ú(jvár) A(L)IAS betűknek van jelentésük (itt még a titkos és nem titkos szöveg is váltakozik!). A II. résznek nincs megfejtése, a III. rész utolsó strófáinál hasonló az eljárás:

 N S A S N A M A A H M E
Átírva: B G M G B M A M A M M T A Q

Itt csak a BB MAM MTA betűk fontosak Tóth számára, s ezek megfejtésében a „Balassi Bálint meum amorem mittit Annae” szövegű mondatot rejtik, amely rendkívül furcsán hangzik latinul.

Nyilvánvaló, hogy az *Árgirus* és a többi mű titkosírása nem más, mint betűk véletlenszerű egymás mellé kerülése, amelyből csak egy ilyen meglehetősen önellentmondásos és komolytalan módszerrel lehet bármiféle jelentést kikövetkeztetni.

Ha hinnénk Tóth Istvánnak, kénytelenek lennénk neki is titkos „szerelmi üzenetküldés” szándékát tulajdonítani. A 188. oldalon a negyedik bekezdés sorai ezekkel a titkosírásból átirrt betűkkel kezdődnek: m i g f i q t, amelyek a Meus ignis firmus quirirat (Hűségem szerelmemem panasz-kodik) latin mondatot rejtik. Hogy ki az a bizonyos szerelmes? A 192. oldalon találjuk meg a választ: a bekezdések kezdőbetűiből az ERNA név olvasható ki.

Tóth István bizonyító pontjainak mindegyike megcáfoltatott. Módszerei egy ilyen kérdés eldöntéséhez nem megfelelőek, állításai komolyan még hipotézisként sem fogadhatók el. Érvei és következtetései nem állták ki a tényekkel való szembesítés próbáját. Az *Árgirus*-széphistória szerzőségének problémáját továbbra is megoldatlan kérdésnek kell tekintenünk.